
E g o n P e l i k a n : Akomodacija ideologije političnega katolicizma na Slovenskem. Založba Obzorja, Maribor 1997, 152 strani. (Dokumenta et studia historiae recentioris 12).

V ugledni mariborski založbi Obzorja, ki med drugim že vrsto let izdaja tehtne zgodovinske študije naših raziskovalcev, je v letu 1997 izšlo magistrsko delo zgodovinarja dr. Egon Pelikana. Avtor je slovenski in italijanski, zlasti strokovni javnosti, v zadnjem času znan kot raziskovalec katoliškega tabora, ki je s svojimi razpravami orisal pomemben segment razvoja političnega katolicizma na Slovenskem in posebej delovanje struj v katoliškem taboru na Primorskem. Raziskuje torej, kot je v predgovoru zapisal, politični katolicizem ter znotraj katoliškega tabora demokratične in leve struje in skupine v Ljubljani pa tudi v širšem slovenskem prostoru. Tu Pelikana omenimo še kot soavtorja publikacije *Korespondenca Virgila Ščeka 1918-1947* (Viri, št. 11, Ljubljana 1997) in publikacijo z njegovo izčrpno študijo pod naslovom *Josip Vilfan v parlamentu* (Discorsi parlamentari dell'on. Josip Vilfan, Trst-Trieste 1997). Njegovim raziskavam je pripomoglo tudi dejstvo, da je leto dni gostoval v okviru podiplomskega študija na zgodovinskem oddelku na Dunaju, kjer je pri prof. dr. Karlu Stuhlpfarrerju študiral Dollfuss-Schuschniggovo stanovsko državo v Avstriji ter zgodovino antisemitizma v Avstro-Ogrski monarhiji in v Republiki Avstriji med obema vojnama.

Pelikan se je v omenjeni knjigi, ki je predelana magistrska naloga, lotil zanimive in predvsem ene od ključnih problematik katoliškega tabora, to je akomodacije ideologije političnega katolicizma od konca 19. stoletja pa skoraj do srede 20. stoletja. Seveda so o političnem katolicizmu in njegovih značilnostih za to obdobje ali za posamezna podobdobja pisali že predvsem F. Erjavec, F. Gestrin-V. Melik, B. Grafenauer, M. Mikuž, J. Pleterski, J. Prunk, W. Lukan, M. Zečević J. Pirc, E. Dolenc, S. Dragoš in drugi, s čimer so bila zgodovinski stroki približana poglobljena dejstva in procesi. Vendar gre Pelikanu zasluga, da je zastavljeno tematiko predvsem sistematično in kontinuirano obdelal v času od nastanka modernih političnih strank v 19. stoletju do začetka štiridesetih let 20. stoletja in se zadržal na bistvenih vprašanjih, ki odkrivajo značaj ideologije političnega katolicizma, ki je vplival na orientacijo in dejavnost katoliške stranke. V predstavitvi knjige je zapisal prof. dr. Peter Vodopivec, da je Pelikanovo delo prvo na Slovenskem, ki zaokroženo predstavi razvoj politične ideologije v katoliškem taboru. Hkrati je tudi poudaril avtorjevo široko poznavanje tematike, saj je uporabljal poleg domače tudi tujo zgodovinopisno, sociološko in filozofsko literaturo ter obravnavo postavil v širši, evropski okvir.

Avtor je v uvodnih besedah pojasnil, v čem je slovenska posebnost razvoja političnega katolicizma in da se bo omejil le na prikaz pomembnih vodilnih ideologov. Tu so mišljeni predvsem dr. Anton Mahnič, dr. Janez Evangelist Krek, dr. Aleš Ušeničnik, pri čemer omenja tudi druge pomembnejše slovenske katoliške družboslovce, ki imajo ob navedenih svoje mesto.

V uvodu so sprva na kratko razloženi zgodovinski premiki in spremembe v evropski družbi, ko je Cerkev začela postopoma izgubljati "monopol nad resnico"

in se hkrati bojevati za svoje mesto v sekularizirani družbi. Pri tem pa je hkrati ves čas delovala v smeri obnovitve "ancien régime". V tekstu Pelikan tudi pojasni termin političnega katolicizma, pri čemer uporablja definicijo avstrijskega zgodovinarja Ernsta Hanischa. Nadalje pojasni sam izraz "akomodacija", ki se mu zdi ustrenejši kot slovenski "prilaganje", "privajanje", zatem pa tudi označi subjekt in objekt akomodacije in njegove pojavne oblike.

Pelikan je po obdobjih obsežno in glede na relevantnost vprašanj obravnavano tematiko razdelil na tri poglavja, ki jih zaključuje s sklepom. V prvem poglavju pod naslovom Ideologija političnega katolicizma in njen odnos do nacionalnega vprašanja najprej prikaže Mahničev odnos in razlago naroda, zatem pa spreminjajoči se odnos do nacionalnega vprašanja.

Sprva Mahnič zavrže idejo in sam program Zedinjene Slovenije in vztraja na svojem spoznanju, da je to "liberalna utopija." Vendar pa kmalu tudi zapiše, da pa obstaja upanje, da dobi slovenski narod "jezikovne pravice v javnem življenju". Narod je leta 1888 v svoji razpravi o nacionalnem vprašanju definiral na jezikovni ravni. Ob tem je značilno, da je npr. pretirano domoljubje bilo obsojeno. (Pelikan, str. 25) Toda 1892 je k prvi razlagi dodal še dve postavki: skupnost rodu in genij, kot izraz njegovega duševnega življenja in izraznost tega jezik (str. 26) Slednjič sprejme narodnostno načelo oz. nacionalno idejo, ki pa je seveda po sodbi Mahniča (in drugih apologetov) s katolicizmom oziroma s katoliško vero nerazdružljiva. Tu je iskati podlago za ideološko-ekskluzivistično trditev, da je Slovenec hkrati tudi katolik, saj prava narodnost izvira iz "skupne duševne podlage", to je katoliške vere (str. 27). Z gledišča prioritete narodnost ali vera, je Mahnič 1891 zapisal, da so nam bliže nemški in vsi drugi katoličani, kot pa slovenski liberalci, kar pomeni, da je vera višja vrednota kot narodnost (str. 27). To načelo so za njim zagovarjali tudi drugi ideologi političnega katolicizma na Slovenskem, še posebej v odločilnem medvojnem času. Pelikan je v obravnavi Mahniča kot ideologa in človeka, ki je vztrajal "na ločitvi duhov", z različnih zornih kotov znal prikazati objektivno. Upošteval je tudi njegovo škofovanje na otoku Krku med Hrvati, kjer je svoj odnos do narodnega vprašanja "radikalno spremenil" in slednjič med njimi našel "pravo mesto". Žal je proti koncu življenja osebno tudi izkusil represivne ukrepe italijanskih zasedbenih oblasti. Tudi ne moremo, tako Pelikan poudarja, obdolžiti Mahniča za vso "retrogradnjo" njegovih naslednikov v dvajsetih in zlasti v tridesetih letih, dasi je imel zveste naslednike, ki so vneto obujali in udejanjali "aut-aut". Tudi pritrjuje dr. Jožku Pircu, ki sodi, da je "zgrešenost alternative v postavljanju vere in narodnosti na isto raven, oziroma v isto lestvico vrednot, saj dejansko eno in drugo hkrati, a na različnih ravneh določa človekovo osebno identiteto" (Povzeto po Pircu, str. 29).

Zatem oriše razmišljanje J. Ev. Kreka o narodu in narodnostnem vprašanju, ki sicer v začetku kaže, da je pod Mahničevim vplivom, vendar prav v razmišljanju o razmerju slovenskega naroda do Avstrije in obratno Krek postopoma naredi precejšen korak naprej. Slovence poziva k samopomoči in ljudstvo k organiziranju, obenem prične v okviru krščanskosocialnega gibanja udejanjati socialni in gospodarski program, katerega uspeh je bil pomembna stopnja narodove emancipacije. Za razliko od Mahniča, ki zastopa geslo Cerkev-država-narod, poudarja Krek Cerkev-narod-država.

Precej obravnave posveti avtor dr. Alešu Ušeničniku, ki je pravzaprav naslednik

dr. Mahnič. Ušeničnika predstavi predvsem na podlagi njegove Sociologije (1910), ko piše o narodu, pri čemer avtor ugotavlja, da stoji med Mahničem in Krekom. Res pa je, da je dr. Ušeničnik postopoma svoja razmišljanja o narodu in narodnem vprašanju v svojih kasnejših spisih spreminjal, pač glede na nove politične razmere, ki so jih krojile vlade v avstroogrski monarhiji in v novi jugoslovanski državi 1918-1941. Prav na podlagi "znamenja časov" se opazno prilagodi tedanjim razmeram in Pelikanova izvajanja podkrepijo dejstvo, da je vrsto let pred prvo svetovno vojno na Slovenskem že prevladovala katoliška stranka, ki je uspela "usvojiti narodni monopol" in vodila akcije slovenskega naroda z drugimi južnimi Slovani k ustanovitvi nove države Jugoslavije. Če je dr. Ivan Šušteršič postal predvsem spreten organizator stranke in bil sposoben pragmatično sprejemati moderna demokratična načela, oziroma je "že zgodaj utrl pot zahtevi liberalnega parlamentarizma po uvedbi splošne, enake in neposredne volilne pravice državljanov (...)" v program slovenskega političnega katolicizma (Primerjaj J. Pleterški: Dr. Ivan Šušteršič 1863-1925. Pot prvaka slovenskega političnega katolicizma. Ljubljana 1998, str. 92, 100, 101), je še posebej Krek tedaj s prehajanjem na demokratičnejše pozicije, s krščanskosocialno akcijo mnogo prispeval k socialno-gospodarskemu dvigu slovenskega malega človeka (kmeta in delavca), pa tudi k akumulaciji slovenskega kapitala.

Po zlomu Avstro-Ogrske, ko je slovenski narod v Kraljevini SHS postal politični narod, je z uveljavitvijo mladinev oziroma Koroščev (jugoslovanske) pragmatične politične linije, dosegel slovenski politični katolicizem na petem katoliškem shodu 1923 v Ljubljani razmeroma enotne smernice v delovanju katoliškega gibanja v prihodnje. Toda kmalu so v naslednjih letih, zlasti v tridesetih, ob metodah uvajanja katoliškega integritizma in vizije reševanja narodnega in socialnega vprašanja, v vsej ostrini prišla na površje vprašanja, kot npr. razmerje med vero in narodnostjo, odnos do fašizma in antifašizma, vloga Cerkve v razkristjanjeni družbi in kompetence Katoliške akcije, odnos do šolstva, države, komunizma, socializma, liberalizma itd. Ekskluzivizem k avtoritarnosti nagnjene katoliške desnice, zlasti pa njenih radikalnejših struj (npr. Tomčevi mladci, Ehrlichovi stražarji) je v mnogočem s svojo ostrino prispeval k razpletom dogajanj med drugo svetovno vojno.

Drugo poglavje je posvečeno odnosu političnega katolicizma na Slovenskem do parlamentarne demokracije in suverenosti ljudstva. Avtor prikaže sprva odklonilno stališče že omenjenih slovenskih ideologov do pridobitev francoske revolucije, ki v naslednjih obdobjih posledično pripelje do sekularizacije in nasploh do modernizacije evropskih držav. Toda prav pod vplivom razvoja v Evropi in pod pritiskom specifičnih razmer na Slovenskem (vloga slovenskega liberalizma, socialna struktura slovenske družbe in uspeh Krekove krščanskosocialne akcije - predvsem zadružništvo), se postopno kažejo prilaganja tudi slovenskega političnega katolicizma. Ob spremljanju razvoja liberalne demokracije v razvitejših državah so sprva prevladovala negativna stališča katoliških mislecev in filozofov. Toda ob spoznanju, da si bo utegnil slovenski liberalni tabor pridobiti vodilno vlogo, se ideologi političnega katolicizma vse bolj obračajo k ljudstvu in v njem vidijo svojo perspektivo. Prav zaradi "shizofrenosti" slovenskih liberalcev se je znalo vodstvo katoliškega tabora s prilagoditvijo svojih razlag in stališč vse bolj uspešno približati ljudstvu. Tudi v tem poglavju s citati, zlasti iz revij Rimski katolik, Katoliški

obzornik, Čas oriše avtor prvotna Mahničeva, Krekova in Ušeničnikova stališča in načela in postopna prilagajanja, ki pa, razumljivo, še vedno ščitijo interese Cerkve. Naj tu za ilustracijo omenim npr. značilno Krekovo in Ušeničnikovo stališče do svobode, v času, ko sta bila v polemiki ob vprašanju ločitve Cerkve od države. Krek je 1905 v Katoliškem obzorniku zapisal med drugim: "Zdaj ni čas, da bi se teoretiško pričkali o splošnem pomenu načela svobodne vesti, govora, združevanja, shodov, pouka in tiska. Vsa ta načela so le drugotnega pomena za svobodo Cerkve. (...) Sami moramo imeti svoj svoboden tisk, svoja svobodna društva, če branimo svobodo tudi za druge. Napačno smo se borili z liberalizmom, zato smo podlegli. (...) Sedaj pa se imamo kosati s socializmom. (...) In ta boj je težji. Tam kjer zmaguje socializem pa moremo javno mnenje pridobiti za katolištvo samo na stališču svobode. Vsaka druga pot vodi v pogubo." (str. 54). Ušeničnik pa je v isti reviji in istega leta med nekaterimi odklonitvami v odgovoru Kreku tudi priznal: "Načelo svobode bo zmagalo, naj bo nam ljubo ali ne. Le tega se je bati, če zmaga brez nas, da bo za vse, le ne za nas. Tu pa je zopet edino sredstvo le to, da tudi mi vzprejmemo to načelo. (...) Če hočemo uspeti z načelom svobode, moramo še posebej upoštevati neki drugi činitelj. In ta činitelj je demokracija."(str. 55)

Pot akomodacije sta prehodila tudi demokratični načeli: volilna pravica in samoodločba naroda. Za ilustracijo navajam spremenjene poglede na samoodločbo naroda, npr. ob Ušeničnikovem pristajanju na slovensko-hrvatsko vzajemnost oziroma na tripartitni jugoslovanski program ali nasploh na "jugoslovansko rešitev slovenskega vprašanja". (Primerjaj J. Pirc: Aleš Ušeničnik in znamenja časov. Katoliško gibanje na Slovenskem od konca 19. do srede 20. stoletja. Ljubljana 1986, str. 202, 203, 199-204) Pri tem posebej izstopa Krekova naravnost do samoodločbe naroda, taktika in sama dejavnost npr. v Jugoslovanskem klubu in v okviru gibanja za Majniško deklaracijo (do smrti oktobra 1917). (Več o tem v J. Pleterski: Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo. Ljubljana 1971, str. 149-151). Naj omenim še premik pri pomembnem akterju političnega katolicizma, ljubljanskem škofu A. B. Jegliču, ki mu je bil Ušeničnik eden izmed "najzaupnejših in najozbiljnih političnih svetovalcev". (J. Pirc, n. d., str. 202). Za prvo jugoslovansko državo pa naj omenim volilni program Slovenske ljudske stranke iz leta 1923, ko so se v zato izdani brošuri pod naslovom "Sodite po delih. Kažipot slovenskim volilcem v boju za slovensko samostojnost" jasno in odločno postavili na avtonomistično stališče. Torej so zahtevali za slovenski narod samostojnost, seveda v okviru jugoslovanske države. Ta zahteva po avtonomiji je bila "v precejšnji meri soglasna z načelom narodne samoodločbe". (Primerjaj J. Prunk: Slovenski narodni programi. Ljubljana 1986, str. 59-60; isti, Slovenski narodni vzpon. Ljubljana 1992, str. 241-242; Jurij Perovšek: Oblikovanje programskih načrtov o nacionalni samoodločbi v slovenski politiki, december 1922-april 1923. Zgodovinski časopis, 1984, št. 1-2, str. 15).

Sicer pa ostajajo ideologi političnega katolicizma pri vprašanju suverenosti ljudstva, volilni pravici in demokratičnem parlamentarizmu še vedno bolj ali manj na pozicijah, ki so jih določala katoliška načela in cerkvena hierarhija. Ob tem se mi zdi umestno omeniti, kakšno težavno pot je napravila v okviru socialnega katolicizma rojena krščanska demokracija, katere opredeljenost je zapisana v encikliki Leona XIII. Graves de communi januarja 1901. Pri pisanju te okrožnice

je imel papež Leon XIII. pred očmi zlasti italijanske razmere. Cerkevni vrh je namreč krščanski demokraciji med drugim odrekal politični naboj in jo poskušal omejiti "samo na dobrodelno krščansko dejavnost v prid ljudstva". Toda ščasoma je vendarle v različnih inačicah v nekaterih evropskih državah začela krojiti politično življenje katoličanov in jih vključevati v politične boje, pri tem je treba upoštevati njen razvoj seveda predvsem po drugi svetovni vojni. (Primerjaj Paolo Alatri: *Oris zgodovine moderne politične misli*. Ljubljana 1980, str. 358-367). V tem kontekstu je npr. značilno stališče A. Ušeničnika, ko je priznavajoč avtoriteto H. Pescha pisal v *Sociologiji* (1910) o sistemu solidarizma in opredelil tudi krščansko demokracijo, ki je predvsem "socialna akcija za blagor ljudstva" (*Sociologija*, str. 185), v političnem značaju pa sviri pred modernizmom oziroma istovetenjem s socialno demokracijo. Ušeničnik torej sprejema demokracijo, toda s soočanjem političnega pluralizma in posebej razvijajoče se socialne demokracije, se zavzema za "demokracijo pod varuštvom", kar naj bi tudi pomenila "vlado krščanskega ljudstva", se pravi tudi v političnih vprašanjih dosledno upoštevanje omejitev, ki jih določajo katoliška načela. Tako v *Sociologiji* razmišlja "o organizirani volilni pravici". S tem je v ospredju vprašanje kako temu ustrezno organizirati ljudstvo. Ušeničnik napoveduje potrebo po stanovsko-poklicni organizaciji, to naj bi omogočilo delovanje parlamenta kot ustanove na podlagi "organizirane volilne pravice". In nadaljuje: "To bo socialni volilni sistem, zastopnike bodo volile organizacije; volile pa jih bodo po načelu splošne in enake volilne pravice, tako bo združena enakost s socialnostjo". (Povzeto po Pelikanu, str. 61) Sicer pa je Ušeničnik sodil, da je "tudi splošna in enaka volilna pravica v sedanji obliki le nekaj začasnega in prehodnega". (*Sociologija*, str. 196).

V tem poglavju je avtor zatem nazorno orisal razne poglede in načrte slovenskih katoliških teoretikov o stanovsko-korporativni družbi oz. državi. Tu je predstavljen dr. Ivan Ahčin, dr. Jakob Aleksič, dr. Josip Jeraj, Ciril Žebot, Ludovik Puš in seveda predvsem dr. Aleš Ušeničnik. Tudi Ušeničnik tehta v odnosu do fašizma, kaj je pozitivnega v reševanju socialnih vprašanj in glede na "veliko nevarnost brezbožnega komunizma" vidi v fašizmu manjše zlo. Seveda pa Ušeničnik ob tem, ko se bolj nagiba k avtoritarni državi, dejansko zavrača totalitarnost fašizma, nacizma in njegovo rasno teorijo. Strinjam se s Pelikanom, ko v tem poglavju zapiše, da se stanovska ideja ni pojavila šele v tridesetih letih, marveč, da ji je politični katolicizem s ciljem doseči "božjo državo na zemlji-civitas Dei" ves čas skušal utirati pot, jo branil in povelečeval kot najpravičnejši model socialne obnove razkristanjene družbe. Seveda pa so prav z veliko gospodarsko krizo, z izidom socialne okrožnice *Quadragesimo anno* Pija XI. sredi leta 1931, v Jugoslaviji pa z še razpadom parlamentarnega demokratizma z uvedbo kraljeve diktature 1929, znova vzbrestele močne tendence po uveljavitvi t.i. socialne obnove, uresničene v obliki stanovske ali korporacijske družbe (države). Na to opozarjajo posebej v tridesetih letih tudi številne publikacije, idejni uvodniki in drugi prispevki v katoliškem (tudi mladinskem) tisku. Strinjati se velja z avtorjem, da so bili vsi ti načrti v prihodnosti neuresničljivi, utopični, saj so obujali neko daljno srednjeveško "idealizirano družbo". Predvsem jim je, kot po pravici zatrjuje Pelikan, primanjkovalo realnih konceptov socialno-gospodarskih reform, ki bi upoštevali zakonitosti tržnega gospodarstva, medtem ko je bila v idejnopolitični orientaciji in političnem (strankarskem) življenju občutna odsotnost demokratičnih

načel. Ob tem Pelikan kratko oriše mesto dr. Andreja Gosarja, ki pa ni bil deležen razumevanja in priznanja za svojo vizijo t.i. krščanskosocialnega aktivizma, utemeljenega v obsežnih Gosarjevih teoretičnih delih, četudi se je morda najbolj približal možnosti uresničitve. Predsvem je težil k udejanjanju, kot piše J. Pirc "nove socialne prakse" (Pirc, n. d., str. 223). Bil je nasprotnik stanovske ideje kot "organizatorične ideje", ki naj bi gradila osnovo novemu družbenemu redu. Prav s to Gosarjevo mislijo opozarjam na njegov daljši kritični prispevek v Domu in svetu 1934 pod naslovom Stanovska ideja in ureditev družbe, v katerem zanj tako značilno utemeljuje utopičnost te ideje, hkrati pa zatrjuje, da bi bil to "enostaven beg iz ene skrajnosti v drugo, nasprotno". Sicer pa je dr. A. Gosarja, kot je znano, zavračala ne le katoliška desnica marveč tudi katoliška levica.

Navkljub utopičnosti načrtov o stanovsko-korporativni družbi, želim v tem kontekstu vendarle opozoriti na pomembno dejstvo, ki je tako značilno označevalo zadnje desetletje jugoslovanske države pred aprilskim zlomom leta 1941. Poleg obilice teoretičnih del, katerih cilje in težnje Pelikan zelo dobro oriše v svoji analizi, se je namreč tudi na Slovenskem v povezavi z dogajanjem v Evropi pričela uresničevati stanovsko-korporativna ideja. Pod vodstvom cerkvene hierarhije in vodilnih katoliških laikov, kakor tudi strankinih ljudi in z mobilizacijo in militantnostjo razvejeno organizirane katoliške mladine se je dejansko *začelo vztrajno* večplastno delo za zgraditev stanovsko-korporativnega družbenega sistema. Sodim, da je bil še najbolj konkreten in zato sprejemljiv, pa tudi uporabljen načrt dr. A. Ušeničnika (v času gospodarske depresije dopolnjen in objavljen v drugi izdaji) v knjižici Socialno vprašanje (Ljubljana 1934, zbirka Naša pot) pod naslovom "Krščanska socialna akcija" (str. 90-115) oziroma "Delovni program krščanske socialne akcije" (str. 116-150). Tej izdaji je seveda bilo vodilo že omenjena papeška okrožnica Quadragesimo anno. S programom so si zadali nalogo "kako naj se današnje gospodarstvo in družba preuredita, da bi bil kapitalizem v zlem premagan, proletarstvo odpravljeno in vsem stanovom zagotovljena kolikor mogoče resnična in stalna blaginja" (Ušeničnik, n. d., str. 116). Pri tem so naštetih bližnji cilji in končna uredba. Krščanska socialna akcija (KSA), je tedaj zapisal Ušeničnik, ne zavrača vseh zamisli socializma in komunizma. Še posebej socialna demokracija ima vrsto zahtev, ki so njene zahteve. (Ušeničnik, n. d., str. 199) KSA oziroma t.i. socialno obnovo bo potrebno udejaniti "načelno" in "konkretno", se pravi načelno nravno in naravno pravno plat in pa konkretno socialno in gospodarsko plat. V tem času so se v katoliškem taboru prav iz bojazni pred komunizmom, kot "najbližje nevarnosti" pospešeno, skoraj frenetično v nekaterih sredinah pa lotili obojega. Seveda je imela prvenstveno vlogo v načrtovani socialni obnovi *npravna obnova* človeka, ki je konstanta v preroditvi katoliškega gibanja, na kar opozarja tudi okrožnica Quadragesimo anno. Ušeničnikov "Delovni program" je med drugimi ocenil Rudolf Smersu, predsednik Mladine JRZ in dejaven član vodstva Zveze združenih delavcev (ZZD), za najbolj izviren program. Menim, da so omenjeni "Delovni program" (in pa seveda razlage dr. Ušeničnika in drugih v katoliškem tisku o realizaciji tega), oziroma izvajanje določenih faz programa, postale akterjem političnega katolicizma in avtoritarne strankine desnice pomembno izhodišče za aplikacijo v politični, socialno gospodarski in kulturnoprosvetni dejavnosti v času vladavine JRZ. V ta proces je "poklicano delovno ljudstvo samo", "podjetniki in bogatini", država in Cerkev z laičnimi

apostoli. V pospešeni rekatolicizaciji Slovencev v zasebnem in javnem življenju (integralni katolicizem) v okviru Katoliške akcije (KA) in v utiranju stanovske misli in organiziranosti, je dal novo zarezo II. jugoslovanski evharistični kongres v Ljubljani junija 1935 z značilnimi stanovskimi zborovanji, ki jih je pobudil in organizacijsko pripravil zlasti Ernest Tomec.

Vodstvo poleti 1935 obnovljene Prosvetne zveze je v obeh škofijah priporočalo članstvu, da so praktični katoličani, saj bodo v okviru KA udeleženi "kulturni apostolat" pa tudi razvijali t.i. "socialno prosveto". Pri tem bodo posvečali pozornost zlasti tistemu delavstvu, ki je že pod vplivom marksizma. Tako kot Prosvetna zveza je tudi Zveza fantovskih odsekov (ZFO) postala pomožna sila KA (pa tudi še druge katoliške organizacije). Na podlagi J. Jerajeve knjige Vzori slovenskih fantov (1937) so sistematično uvajali stanovsko vzgojo kmečke, delavske in obrtne mladine, o čemer pričajo članski sestanki in vsebina mladinskega tiska.

Novembra 1935 ustanovljena Zveza združenih delavcev (ZZD), ki je vztrajno napadala krščanskosocialistično Jugoslovansko strokovno zvezo oziroma svobodne sindikate, kot preživele organizacije, je v svojem glasilu Slovenski delavec (1937-1941) čestokrat pozivala "nazaj h katoliški skupnosti, ki se odraža v farnem občestvu in stanovski ureditvi družbe" (Slovenski delavec, 27. 11. 1937, št. 7). V svoji dejavnosti se je ZZD imela za "nosilko nove miselnosti" in bila privržena "duhovni revoluciji", s katero "prelamljamo 100% s staro miselnostjo, pa tudi s starimi metodami (...) Mi lomimo staro miselnost in gradimo novo družbo. Po katoliškem idealizmu zrevolucionirani podiramo barikade razredov in terorja (...) smo na vseh straneh v boju s teroristi (...) v borbi za svobodo stanov ne bomo rabili (le - op. A.V.M.) lesenih pušk in papirnatih vojakov. Metode nasprotnikov so v boju za nas odločilne." (Slovenski delavec, 27. 8. 1938, št. 34). To je bil borbeni duh, ki je v tem času tako značilno preveval katoliško radikalno desnico. Članstvo ZZD, katere voditelji so bili v slovenskem delu JRZ strankini akterji, si je prizadevalo, da bi na podlagi stanovskega organiziranja udeleženo v življenju "totalitarnost katoliškega človeka" in gradilo lik borca za stanovsko-korporativno družbo, seveda ob izključevanju drugih svetovnonazorskih naziranj.

Organizirana katoliška mladina (Zveza fantovskih odsekov, Mladinska kmečka zveza, Mladina JRZ, dijaška in študentska), ki so ji predvsem namenili нравno obnovo in načelno spoznavanje socialnega nauka Cerkve, so posvečali, kot smo videli, vzgoji v smeri utiranja stanovske misli "delavskemu", "obrtnemu" in "kmečkemu" stanu. Pri tem so s ciljem doseči načrtovano "novo socialno strukturo družbe", zlasti mladino, vzgajali za stanovski etos in za delavsko-industrijsko, obrtno in kmečko stanovsko omiko (kulturo). Poleg ZZD je bila leta 1935 obnovljena Kmečka zveza, z Mladinsko kmečko zvezo najpomembnejša razvejena stanovska strokovna organizacija, ki jima je bil idejni utemeljitelj L. Puš v delu Kmečki stan: Psihološke in sociološke korenine kmečkega stanovskega gibanja (Ljubljana 1940). Akterji političnega katolicizma so se torej za uresničevanje socialne obnove družbe pospešeno zavzemali in prehajali z raznimi metodami k udeležanju "edinosti in enotnosti" katoliške skupnosti. Vendar so pri tem s svojo nedemokratičnostjo povzročali nasprotja v samem katoliškem taboru. Omenjam npr. samo reševanje vprašanja stanovskega razčlenjenega organiziranja katoliških študentov na ljubljanski univerzi, pri čemer so prav Ehrlichove stražarje, ki so se temu odločno upirali, obsodili za najslabšo pomožno silo KA. (Slavko Kremenšek:

Slovensko študentovsko gibanje 1919-1941. Ljubljana 1972, str. 241, 242; Anka Vidovič-Miklavčič: Mladina med nacionalizmom in katolicizmom. Ljubljana 1994, str. 168, 173).

V svoji dejavnosti so akterji KSA zasledovali "bližnje cilje", predvsem pospešeno rekatolicizacijo v okviru KA s t.i. "lastnimi organizacijami" in "pomožnimi silami", pri čemer so vernike vzgajali tudi za socialno delo. V ZZD in Kmečki zvezi pa je videlo vodstvo političnega katolicizma (in prvaki slovenskega dela JRZ) prve korake, ki so idejno s svojimi glasili, z organizacijsko rastjo in nekaj uspehi ZZD na strokovno-sindikalnem področju v smislu programa JUGORASA, Kmečka zveza pa na gospodarsko-zadružnem področju pričeli utirati pot stanovsko urejeni družbi. (A. Vidovič-Miklavčič, n. d., Katoliški tabor). Sicer pa je Cerkev v okviru svojega poslanstva in sodelovanja v procesu uresničevanja socialne obnove družbe več moči in časa posvetila verski obnovi, se pravi "reševanju" duš, kakor skrbi za "telesno življenje". (Aleš Ušeničnik: Delavci in Cerkev. Slovenski delavec, 16. 10. 1937, št. 1) Seveda pa bi bili krivični, če ne bi ob tem upoštevali, da je Cerkev v okviru krščanskega solidarizma oziroma socialnega katolicizma, ki se je razvijal predvsem po izidu socialne okrožnice Rerum novarum (izšla istega leta 1891, kot socialdemokratski Erfurtski program), osredotočene na delavsko vprašanje, ne le v Evropi temveč tudi na Slovenskem veliko pozornosti namenila socialnemu delu ali boljše socialni akciji katoličanov. Opozarjam na uvajanje socialnih tečajev, oziroma socialnih dnevov, socialnih tednov in raznovrstno karitativno dejavnost v okviru farnega občestva, zlasti v okviru dejavnosti J. Ev. Kreka, med obema vojnama pa delovanje razvejenih katoliških socialnih, gospodarskih in kulturnih organizacij, društev in ustanov.

Kakšno stališče, sodbo in odnos je imel politični katolicizem na Slovenskem (pa tudi v srednji Evropi) do nekatoličanov, je v preglednem orisu razvidno v tretjem poglavju Pelikanovega dela z naslovom Židje, liberalci, prostozidarji, protestanti. V teh skupinah so gledali najprej "odpadnike" od katoliške vere oziroma brezbožnike pa tudi zarotnike, ki naj bi rušili "monopol nad resničnostjo". Te skupine so, kot je zapisal avtor, "element, ki na svojevrsten način omogoča političnemu katolicizmu diskurz z realnim življenjem. (str. 97). Pri tem bralec spozna stališča Mahniča, Kreka, Ušeničnika, Terseglava, Tomčevih mladcev in Ehrlihovih stražarjev (med njimi C. Žebota); slednji so antisemitizem najbolj goreče zagovarjali. Avtor je primerjal nekatere citate iz del zgoraj omenjenih in drugih katoliških glasil in zanimiva je ugotovitev, da so povsem v soglasju z nekaterimi njihovimi prejšnjimi razmišljanji in trditvami, ki jih srečamo kasneje v Hitlerjevem Mein Kampfu. Ali pa so celo uporabljeni stavki iz tega dela (iz izdaje leta 1933), kar velja predvsem za glasilo Mi mladi borci (1936/37-1940/41) in Stražo v viharju (1934/35-1940/41). Za vse neuspehe načrtovane socialne obnove, so bile, kot so značilno razlagali ideologi političnega katolicizma na Slovenskem, krive razne zarotniške združbe (Judje, komunisti, liberalci, prostozidarji) ali kot so tudi pisali, so bili na delu "zunanji" sovražniki, opozarjali pa so tudi na "notranje" sovražnike v katoliški skuposti. Vsi ti naj bi s svojim delovanjem ovirali, pa tudi vztrajno spodkopavali avtoriteto in oblast Cerkve in uresničevanje njenega socialnega nauka. Katoliške radikalnejše skupine so zahtevale ne le oster idejni boj, marveč tudi odkrivanje "protidržavnih skupin" - levičarjev, komunistov in uporabo državne represije.

V sklepnih mislih Pelikan poudari, da se je politični katolicizem ob neuresničljivih načrtih na daljši rok zatekal k novim razlagam (akomodaciji), kar pa ga zaradi "sui generis" ni obvarovalo poti v slepo ulico. V tem smislu navaja tudi argumente, ki so nasprotni Berger-Luckmanovi tezi, češ da bi se bil politični katolicizem v obravnavanem času še sposoben "vključevati v tradicijo".

Na koncu knjige je avtor pregledno navedel uporabljene vire in literaturo, kar kaže ne nazadnje na avtorjevo izčrpno, dokumentirano raziskavo. Knjigi je dodal tudi imensko kazalo.

V celoti gledano je Pelikanovo delo tehtna analiza zastavljene problematike, ki na ilustrativen način z izbranim dokumentarnim gradivom oriše bralcu značilne poteze slovenskega političnega katolicizma in sočasno akomodacijo - prilagajanje. Takšna obravnava problematike, ki se ponekod prepleta tudi s širšim evropskim ali vsaj nemško-avstrijskim okvirom, gotovo sodi med zanimiva poglavja katoliškega gibanja na Slovenskem v omenjenem času. Zato je Pelikanova knjiga za celovitejše razumevanje naše preteklosti vsekakor dobrodošla in je s posebnega zornega kota obogatila slovensko zgodovinsko pisje.

Anka Vidovič-Miklavčič

Od mature do mature - Zgodovinski razvoj mature na Slovenskem 1849/50 - 1994/95. Slovenski šolski muzej, Ljubljana 1998, 205 strani (Razstavni katalog 62)

Ne le, da pomembnejše zgodovinske razstave že dolgo pomenijo tudi pomemben prispevek ali celo prelomnico v raziskovanju določene zgodovinske problematike, temveč so se spremljajoči katalogi v zadnjih desetletjih uveljavili kot nosilci zgodovinskih razprav in prispevkov, ki k določeni razstavljeni tematiki prinašajo povsem nove informacije ter ugotovitve ali povzemajo in zaokrožujejo vedenje o njej. Eden takih je nedvomno tudi katalog k razstavi *Od mature do mature*, ki ga je uredila avtorica razstave Mateja Ribarič. Razstavo so odprli v Slovenskem šolskem muzeju v Ljubljani 7. maja letos.

Uvodnim besedam muzejskega direktorja Andreja Vovka sledijo tri ključne pregledne razprave o srednjih šolah in njihovem zaključevanju v zadnjih 150 letih. Mateja Ribarič kratko predstavi srednje šole na Slovenskem od ustanovitve prvih gimnazij v 16. stoletju do reforme leta 1984, ko so bili zadnji ostanki mature dokončno ukinjeni. Poudarek je na zlati dobi gimnazij od reforme leta 1849 do druge svetovne vojne. Izraz zlata doba moramo uporabiti samo pogojno, saj je že z reformami šolstva v prvi jugoslovanski državi raven gimnazijskega pouka in s tem mature s prilagajanjem drugim jugoslovanskim pokrajinam padala. Vendar je slovenizacija srednjih šol, ki so bile prej pretežno nemške, omogočila gimnazijski in univerzitetni študij veliko širšemu krogu slovenske mladine, kot je to bilo do leta 1918.

Jože Ciperle je opisal "Maturitetne (zrelostne) izpite in spričevala v zgodovinskem razvoju (do leta 1918)." Začetek uvajanja zrelostnega izpita kot pogoja za univerzitetni študij predstavlja državna instrukcija v Prusiji iz leta 1788, čeprav še dolgo ni bila obvezno upoštevana za vpis na univerzo. Kot pogoj za vpis na univerzo se je zrelostno spričevalo uveljavljalo počasi in različno po posameznih deželah in šolah, ponavadi premosorazmerno z rastjo avtoritete države, ki je lahko spričevalo uveljavila z zakonsko močjo. Pri nas je maturo kot pogoj za vpis na